

Nytårstalen 2002

Venstres formand Anders Fogh Rasmussens første nytårstale indvarslede en ny tid for det danske samfund. Siddende ved sit skrivebord på Marienborg lignede han sine forgængere, der ligesom ham havde lanceret deres program og ønsket danskerne et godt nytår. Men denne tale skilte sig ud. For første gang i 26 år havde en ny statsminister erobret posten gennem et folketingsvalg. Knap halvanden måned før årsskiftet, ved folketingsvalget den 20. november 2001, opnåede hans parti 14 nye mandater og blev for første gang siden valget i 1920 Danmarks største parti. Dermed kunne partiet sammen med Det Konservative Folkeparti regere alene på opbakning fra valgets anden store sejrherre, Dansk Folkeparti, der fik 12 % af stemmerne blot seks år efter partiets dannelse i 1995.

Valget var den foreløbige kulmination på Fogh Rasmussens kamp for magten i dansk politik. Siden Uffe Ellemann-Jensen (1941-2022) tre år tidligere overdrog ham formandsposten for Venstre, havde han i detaljer planlagt, hvordan han ville erobre og siden forvalte embedet som statsminister. Og nu sad den nyvalgte statsminister dér med stor selvtillid og selvbevidsthed og fremlagde et program, der emmede af ønsket om nye tider. I roligt tempo og med øjnene fast rettet mod kameraet forklarede Fogh denne 1. januar 2002 om de nye mål, han

Anders Fogh Rasmussen præsenterede sin første regering den 27. november 2001. En måneds tid senere holdt han sin første nytårstale, hvor det stod klart, at der nu kom andre boller på suppen i den danske samfundsdebat: Den borgerlige epoke var begyndt.

**|| Mads Winther/
Ritzau Scanpix**

ville sætte for Danmark i det nye århundrede. Hvor 1900-tallet var præget af klassekamp, folkemord, undertrykkelse, verdenskrige og totalitære ideologier, skulle 2000-tallet, ifølge Fogh, blive til frihedens århundrede – præget af samarbejde, fred og respekt for det enkelte menneskes liv. Internationalt skulle Danmark kompromisløst bekæmpe terrorisme sammen med USA, og med den planlagte udvidelse af EU kunne Danmark spille en afgørende rolle i at samle Europa efter Berlinmurens fald.

I forhold til indenrigspolitikken lagde Fogh vægt på, at samfundet fortsat skulle påtage sig ansvaret for en lang række opgaver. Men først og fremmest skulle "velfærdsstaten" udvikles til et "velfærdssamfund" ved at forene ansvar for fællesskabet med personlig frihed. Det betød flere fritvalgsordninger i det offentlige, ret til at vælge et privat hospital, hvis

ventelisten var for lang, og et opgør med angiveligt stive systemer, umyndiggørelse og ensretning. For Fogh indebar det sidste punkt, at såkaldt ”stats- autoriserede smagsdommere”, der angiveligt sad i overflødige råd, nævn og institutioner, skulle fjernes. Ifølge Fogh risikerede disse ”tendenser til eksperttyranni” at undertrykke den frie, folkelige debat ved at fastslå, hvad der var rigtigt og forkert på områder, hvor den enkelte selv var ekspert.

Kort tid efter offentliggjorde regeringen en liste med 103 nævn, udvalg og centre, som skulle nedlægges, og andre, hvis bevillinger skulle standses eller reduceres. Omlægningerne gjaldt især institutioner med fokus på miljø, fødevarer, kultur og ulande og vakte stor opsigt i pressen. Ikke mindst fordi regeringen erstattede de såkaldte smagsdommere med egne rådgivere og eksperter, hvis holdninger lå tættere på Fogh Rasmussens.

Udskiftningen af rådgivere gjorde sig særligt gældende på miljøområdet. I 1990’erne havde socialdemokraten Svend Auken (1943-2009) udvidet Miljø- og Energiministeriet og arbejdet ihærdigt for at gøre Danmark til et grønt foregangsland. Fogh Rasmussen og flere andre borgerlige så skeptisk på Socialdemokratiets ambitioner på miljøområdet og stillede sig også kritisk over for de dystre videnskabelige forudsigelser, hvis ikke de afviste dem. Derfor nedlagde den borgerlige regering kort efter sin tiltrædelse i 2001 en række stillinger i Miljøstyrelsen og oprettede i 2002 Institut for Miljøvurdering med den verdenskendte Bjørn Lomborg (1965-) som leder. Han havde i 1998 udgivet bogen *Verdens sande tilstand*, hvori han nedvurderede den efterhånden store videnskabelige konsensus omkring menneskets negative påvirkning af klimaet. Fyringer i embedsværket, ansættelsen af Lomborg og finansieringen af anden klimaskeptisk forskning

var imidlertid kun én del af Fogh Rasmussens værdikamp, der koncentrerede sig om at erobre den offentlige debat, som han mente venstrefløjen havde domineret for længe.

Det særlige ved valget i 2001 var de nye magthaveres insisterende understregning af behovet for et opgør med ”meningstyranniet” og et system af intellektuelle, politikere og kunstnere, der angiveligt kuede den enkelte dansker. I en tale til Folketinget kort efter valgsejren proklamerede Fogh Rasmussen, at vælgerne ved folketingsvalget i 2001 havde sendt et klart signal om fornyelse af det danske samfund. Valget var, hævdede han, et opgør med den gammeldags opdeling af politik i højre og venstre og med opdelingen af mennesker, efter hvilken erhvervsgruppe, uddannelsesgruppe eller socialgruppe de tilhørte. Kort sagt et opgør med klassekampen, der havde præget det foregående århundrede. I stedet prægede en anden type klassekamp Fogh Rasmussens retorik. Den nye regering skulle ifølge statsministeren gøre op med ”den kulturelle overklassens formynderiske forsøg på at opdrage den almindelige dansker”. Iscenesættelsen af de borgerlige som frontkæmpere på vegne af folket i en værdikamp mod et venstreorienteret meningstyranni stod centralt hos Fogh Rasmussen og hans ligesindede og var en væsentlig årsag til, at de i den efterfølgende tid omtalte valget som et systemskifte.

Systemskiftet som begreb

Egentlig er det lidt misvisende at kalde folketingsvalget i 2001 for et systemskifte. Systemskiftet forbinder vi i Danmark med udnævnelsen af den første Venstreregering i 1901. Efter flere årtiers kamp om, hvem der måtte danne regering, vandt bøndernes repræsentanter i Venstrereformpartiet

Regeringen var oprindeligt skeptisk over for miljø- og klimadagsordenen, og de satte fx Henrik Svensmark (1958-), der benægtede de menneskeskabte klimaforandringer, på finansloven i 2004. Først op til klimatopmødet i 2009 besluttede regeringen at arbejde for Danmark som et grønt foregangsland.
|| [Wikimedia Commons](#)

i dette år en knusende sejr over godsejernes parti Højre. I de efterfølgende år stod det mere og mere klart, at den parlamentariske skik, der tilsiger, at ingen kan regere med et folketingsflertal imod sig, var kommet for at blive. Gennembruddet for denne form for parlamentarisme fik stor betydning for, at det i Danmark er enklere for partier at indgå i regeringer, men også at regeringer typisk er noget svagere end i andre lande, fordi de skal danne flertal med andre partier. Uden dette skifte var det næppe lykkedes at ændre grundloven og kraftigt udvide stemmeretten i 1915. Efterfølgende i 1953 markerede Folketingets repræsentanter parlamentarismens værdi for det danske demokrati ved at skrive princippet ind i grundloven.

Der var naturligvis ikke på nogen måde tale om et systemskifte af den karakter i 2001. Ingen betvivlede det parlamentariske princip. Det ”lille systemskifte” skal snarere forstås som en ideologisk betegnelse og en del af fortolkningskampen om

dansk politik. Ifølge en række af de centrale aktører var der tale om et ideologisk systemskifte, hvor de politiske kræfter, som havde regeret Danmark i en årrække, måtte vige.

Valget indebar en forandring af dansk politik, idet magten flyttede fra midten til højre. Centrum-Demokraterne røg for første gang siden stiftelsen i 1973 ud af Folketinget, mens Kristeligt Folkeparti kun holdt sig lige over spærregrænsen med fire mandater. Særligt ét parti, Det Radikale Venstre, mistede en del af den indflydelse, partiet havde haft som kongemager i store dele af 1900-tallet. I løbet af efterkrigstiden havde partiet flere gange skiftet fra den faste samarbejdspartner Socialdemokratiet og dannet flertal med de borgerlige partier. Men i 2001 var det anderledes. De borgerlige partier var ikke længere afhængige af partiet. Magten var skiftet til Dansk Folkeparti, som med stor pr-sans udnyttede indflydelsen ved de årlige finanslovsforhandlinger, når Kristian Thulesen Dahl (1969-) gik ind til forhandlingerne med favnen fuld af ringbind med farverige post-its. Partiets formand Pia Kjærsgaard (1947-) havde et mål om indflydelse og et ønske om at fremstå med større seriøsitet end Fremskridtspartiet. Så længe Dansk Folkeparti fik nogle af deres mærkesager igennem, udviste de derfor stor samarbejdsvillighed over for regeringen, der således havde et af nyere tids mest stabile parlamentariske grundlag.

Med Anders Fogh Rasmussen som regeringsleder ændredes nogle spilleregler for dansk politik. Frem for at arbejde hen over midten med Socialdemokratiet og midterpartierne udarbejdede regeringen finanslove og andre store regeringsbeslutninger som krigsdeltagelsen i Irak i 2003 og strukturaftalen i 2004 alene med Dansk Folkeparti. Oppositionen reagerede med at anklage regeringen for at føre

blokpolitik. Forligskulturen ændrede sig imidlertid ikke synderligt, idet regeringen stemte sammen med Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre om ca. 75 % af lovene i den første regeringsperiode. Den parlamentariske kultur, hvor de store partier stemte for finanslovsforslag, selv om de ikke var med i aftalerne, ændrede sig heller ikke i 2000'erne. Alligevel indikerede brugen af det snævre flertal til at træffe skelsættende beslutninger, at regeringen var klar til at sætte handling bag sine ord. Foruden disse store beslutninger brugte regeringen sit flertal til at reformere velfærdssamfundet og gennemføre en strammere udlændingepolitik og et skattestop, der garanterede vælgerne, at skatten ikke ville stige, samtidig med at det for mange borgerlige så vigtige spørgsmål om skattelettelser kunne parkeres.

Som statsminister fremstod Anders Fogh Rasmussen usædvanlig stærk. Han havde en evne til at udnytte medierne, og dygtigt akkompagneret af spindoktorer fejede han effektivt kritik til side – ofte ledsaget af salven ”der er ikke noget at komme efter”. I modsætning til Poul Nyrup Rasmussens (1943-) regeringer, hvor finansministeren spillede en stor rolle, stod det klart fra starten, at Fogh Rasmussen sad for bordenden. Han omorganiserede Statsministeriet og gjorde Koordinationsudvalget til det væsentligste udvalg, hvor han havde det afgørende ord. Samtidig oprettede statsministeren i langt højere grad end tidligere ad hoc-regeringsudvalg, der kunne supplere de faste ministerudvalg. Her stod han ofte selv i spidsen og kunne påvirke den politiske dagsorden.

Betegnelsen ”systemskiftet” benyttede Fogh Rasmussen allerede inden valget. I sin grundlovstale i 2001 proklamerede han, at der var brug for et ”systemskifte” og et opgør med årtiers socialdemokratisk tænkning og misbrug af magten. Først og

fremmest på sundhedsområdet, men også i bredere forstand, argumenterede Fogh Rasmussen for, at et systemskifte var tiltrængt.

Selv om Fogh Rasmussen altså brugte betegnelsen allerede inden valget, er systemskiftet først og fremmest knyttet til præsten Søren Krarup (1937-) og hans fortolkning af den politiske sejr i 2001. Krarup blev selv valgt til Folketinget i 2001 som repræsentant for Dansk Folkeparti. I årene inden havde Krarup ført en indædt kamp mod indvandring til Danmark, som han først og fremmest forbandt med udlændingeloven fra 1983, der forbedrede flygtninges retsstilling og retssikkerhed betydeligt. I taler, læserbreve, radio- og tv-interviews, kronikker, bøger og underskriftindsamlinger havde han stædigt fremført sin protest mod den politik, han karakteriserede som en trussel mod Danmarks eksistens. I løbet af 1980'erne steg antallet af mennesker med ret til asyl og familiesammenføringer, hvilket efterhånden gjorde udlændinge- og integrations-spørgsmål til et af samfundsdebattens store politiske emner. Næst efter den brede kategori ”velfærd” mente vælgerne under valgkampen i 2001, at indvandring var det vigtigste problem, som politikerne skulle tage sig af. Krarup aflæste valghesultatet som et bevis på, at han var nået langt i sin kamp mod indvandringen og det tankesæt, som gjorde den mulig. Således argumenterede Krarup for, at folket i 2001 havde sagt fra i forhold til kulturradikalismen, som han mente havde haft afgørende indflydelse på det danske samfund siden 1871, hvor Georg Brandes (1842-1927) slog sit navn fast med forelæsningerne om hovedstrømninger i europæisk litteratur.

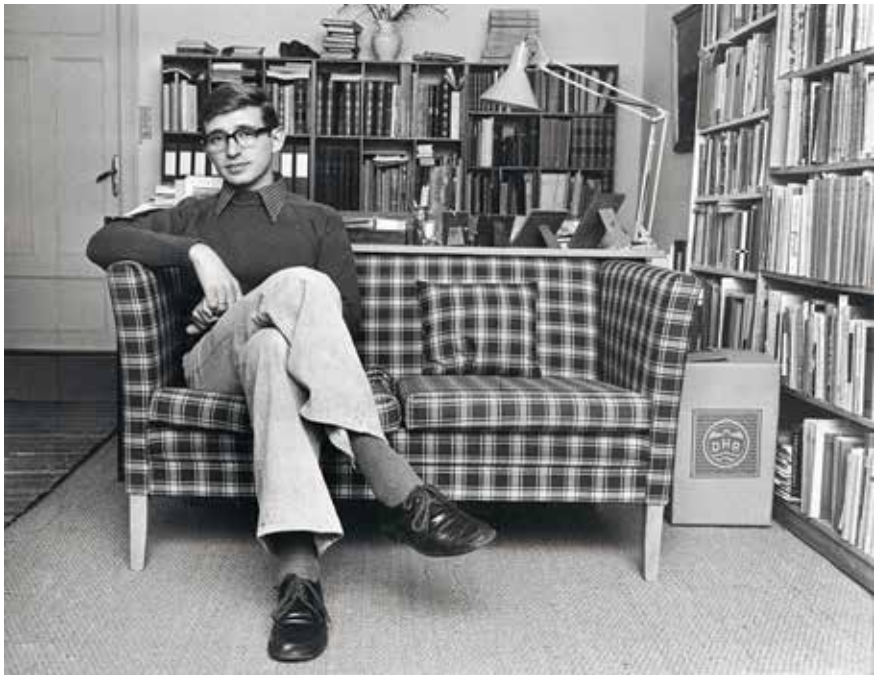
Den ideologiske betegnelse ”systemsiftet 2001” var derfor endnu et indlæg i debatten om den nyere danmarkshistorie. Efterfølgende har betegnelsen bidt sig fast i offentligheden. Mange kunne nikke

genkendende til fortolkningen af valget som en folkelig protest, hvor arbejderklassen vendte sig mod den kulturelle overklasse i stedet for den økonomiske. Der var dog væsentlig forskel på Krarups nærmest metafysiske opfattelse af folket, der gjorde op med indvandringspolitikken, og Fogh Rasmussens liberale ønske om at sætte mennesket før systemet. Hvor Fogh Rasmussens idéer havde dybere rødder i en liberal velfærdskritik med ønsker om at afvikle Socialdemokratiets samfundsdominans, var Krarup optaget af den muslimske indvandring til Danmark og den stigende europæisering, han opfattede som en alvorlig trussel mod den danske nationalstat. Det var imidlertid afgørende for udviklingen af dansk politik i 2000'erne, at de to forskellige borgerlige positioner – den liberale og den nationalkonservative – kunne mødes i en fælles forståelse af kampen mod venstrefløjen og kulturradikalismen og for en strammere indvandringspolitik. De to retninger er nøglen til at forstå, hvad der gik forud, og de effekter, som valget fik på det danske samfund.

Venstres erobring af velfærdssamfundet

En af de helt afgørende forudsætninger for valgresultatet var det politiske hamskifte, som Anders Fogh Rasmussen og Venstre gennemgik fra slutningen af 1990'erne. Siden 1980'erne havde Fogh Rasmussen været kendt for en aggressiv kritik af den offentlige sektor, men efter et knebt valgnederlag i 1998 begyndte partilederen at omfavne den danske velfærdsstat og gentog utallige gange, at Venstre ville bevare velfærdsstaten. En del af denne strategi omhandlede begrebet kontraktspolitik, som Venstrelederen havde hentet inspiration til hos den britiske premierminister Tony Blair (1953-). Kontraktpolitikken var et enkelt politisk budskab, hvor Fogh Rasmussen formulerede nogle få slagkraftige

Søren Krarup er den mest indflydelsesrige nationalkonservative debattør i dansk efterkrigstid. Han er vokset op i en præstefamilie på Amager og flyttede i 1960'erne til Jylland som sognepræst, hvorfra han kritiserede troen på politiske ideologier og idealisme.
|| **Palle Hedemann/
Ritzau Scanpix**

valgløfter, som han ønskede at gennemføre, samtidig med at han garanterede, at regeringen ikke på andre områder lavede større reformer eller lovgivning. På den måde kunne Fogh Rasmussen både fremstå troværdig i forhold til sit løfte om at bevare velfærdsstaten og følge sit liberale udgangspunkt om ikke at udvide den offentlige sektor.

Med til den historie hører, at Foghs forgænger i statsministerembedet, Poul Nyrup Rasmussen, med et indgreb i efterlønsordningen i 1998 led et alvorligt troværdighedsknæk, ligesom han havde stået med gentagne sager på ældreområdet og betydelige problemer med ventelisterne på sygehusene. Ved at droppe ethvert forslag om at afvikle velfærdsstaten banede Fogh Rasmussen vejen for, at Venstre i 2001 lykkedes med at tiltrække stemmer fra et bredere udsnit af befolkningen end tidligere. Under Ellemann-Jensen havde det gamle landbrugsparti vun-

det frem blandt unge og funktionærer i byerne, men med Fogh Rasmussen fik Venstre mere karakter af et folkeparti, som faglærte og ufaglærte arbejdere, funktionærer og akademikere jævnt fordelt stemte på.

Venstres kursskifte resulterede imidlertid ikke blot i en bekendelse til den socialdemokratiske velfærdsstat, men en borgerlig erobring af førsteretten til at definere, hvordan velfærdsstaten skulle udvikles. I valgkampen turnerede Venstre landet rundt med sloganet ”Tid til forandring”, der illustrerede partiets hensigt om at ændre på både udlændingepolitikken og velfærdsområdet. Skiftet efter valget i 1998 var vigtigt for, at Fogh Rasmussen kunne blive statsminister. Derfor har de fleste vurderinger, biografier og historiske udlægninger fokuseret på denne transformation. Effekterne af Fogh Rasmussens regeringsperiode kom imidlertid på baggrund af ideologiske forandringer, som lå 20-30 år tilbage i tiden. Med valgsejren i 2001 kunne Fogh Rasmussens regering fortsætte den reformkurs, som først Poul Schlüter (1929-2021) og siden Nyrup Rasmussen havde lagt i 1980’erne og 1990’erne. Et kendetegn ved denne såkaldte modernisering af velfærdsstaten, som siden 1980’erne havde forsøgt at løse velfærdsstatens udfordringer, koncentrerede sig om at introducere markedsmekanismer i den offentlige sektor. Den nye borgerlige regering aktiverede og videreudviklede i 2000’erne denne politik og satte med et sikkert parlamentarisk flertal skub i en række reformer, der forandrede organiseringen af velfærdsstaten og øgede private leverandørers ansvar for velfærdsopgaverne betragteligt.

Værdikampens årti

Valget i 2001 viste, at fordelingspolitik og de traditionelle skillelinjer mellem højre og venstre spillede

Systemskiftet i 1901 banede vejen for nutidens demokrati. De nye magtforhold, hvor kongen ikke længere besluttede regerings-sammensætningen, slog dog først igennem efter påskekrisen i 1920 og cementeredes under besættelsen, hvor kongen stillede sig loyalt bag regeringen.
|| Peter Elfelt/
Wikimedia Commons

en mindre rolle end tidligere. Traditionelt set har fordelingspolitik som skat og det offentlige forbrug været afgørende faktorer ved danske folketingsvalg. I den sidste del af 1900-tallet fik andre spørgsmål af mere værdipolitisk karakter betydning for vælgerne kryds på valgdagene. Det gjaldt områder som miljø, ligestilling, retspolitik og integration. I 2001 slog denne tendens for alvor igennem. En væsentlig årsag til, at det lykkedes for de tre partier Venstre, Det Konservative Folkeparti og Dansk Folkeparti at gå fra 40 % ved valget i 1998 til 52 % af stemmerne i 2001, var, at vælgerne i højere grad end tidligere orienterede sig efter værdipolitiske emner og særligt spørgsmålet om indvandring.

Ved ikke at indgå i fordelingspolitiske diskussioner, som kunne vise en forskel mellem regeringen og Socialdemokratiet, gjorde de borgerlige plads til at føre værdipolitik om holdninger, ideologi og verdenssyn. En af de borgerliges styrker i 2000'erne

var, at de mere effektivt end deres modstandere satte ord på, hvad værdipolitikken handlede om ved at koble den til politiske emner som integration, retspolitik og uddannelsespolitik. Værdikamp blev synonym for 2000'ernes politiske debat. For flere på den borgerlige fløj handlede kampen om at modvirke den såkaldte 68-generations påvirkning af uddannelses- og kulturpolitikken, ændre den udenrigspolitiske kurs, så Danmark i højere grad støttede USA, og endelig at tage et opgør med flygtninge- og integrationspolitikken. Navnlig det sidste vedblev at være et borgerligt trumfkort mange år frem. Ofte knyttedes værdikampen specifikt til diskussioner om danskernes møde med islam, der for mange repræsenterede en udfordring for sammenhængskraften. Den borgerlige værdikamp handlede imidlertid også om borgernes forhold til staten og om at transformere den offentlige sektor.

Overordnet set samlede den borgerlige værdikamp sig om to dimensioner: kampen om staten og kampen for nationen. Begge sider af værdikampen fik varig betydning for en række områder af det danske samfund og prægede kommende magtthaveres erfaringer og forestillingsverden. "Det lille systemskifte" er historien om centrale borgerlige politikeres brug af historien som et redskab til at udkæmpe store ideologiske slag og gentænke det danske velfærdssamfund og dets værdimæssige kompas.

Anders Fogh Rasmussens bog *Fra socialstat til minimalstat* inkarnerede den liberale velfærdsstatskritik i 1990'erne. Frem til valget i 2001 lagde Fogh Rasmussen afstand til sine tidligere udtalelser, og under et af valgkampens møder udførte Nyrup Rasmussen et mindeværdigt stunt, hvor han hev sider ud af bogen for at illustrere, at Venstres leder ikke længere stod ved sin kritik. Aktionen mislykkedes, og Socialdemokratiet mistede førsteretten til at lede velfærdsstatens udvikling.

|| Nils Meilvang/Ritzau Scanpix